

сионалној средини каква је америчка. С друге стране, одабрана тематика обрађена је врло јасно и прецизно. Књига је написана тако да је разумљива просечном читаоцу, те значајно може допринети и савременој академској теологи-

ји пошто мармира њене могућности и домете.

Марија Ђорђевић
(marijadlj@gmail.com)

Београд

УДК / UDC: 902:27-23"2021"(049.32)

Теолошки погледи / Theological Views
Година / Volume LVI
Број / Issue 1/2023,
стр. / pp. 163–167.

Јован Благојевић, *Археологија библијској светињи: најзначајнија открића 2021.*

Београд: Библијски културни центар, 2023.

129 стр. ; 20 cm

ISBN 978–86–80866–06–2

Када је у питању Библијска археологија може се слободно рећи да живимо у врло узбудљивим временима. Напредовање савремене технологије која се примењује у ископавањима као и стабилност политичких и економских прилика на многим древним локалитетима доводи до континуираних темељних истраживања која нас скоро сваког месеца обрадују неким новим открићем. Многа од њих бацају ново светло на библијске догађаје. Ова открића пуне ступце не само научне периодике, него и дневне штампе. Израелски часописи као што су *Haaretz*, *Je-*

rusalem Post, *The Times of Israel* или англофони попут *Biblical Archeology Review* и *Live Science* редовно нам преносе најновија открића, а посебна предност ових портала је сте извештавање на енглеском језику што ову област приближава широком кругу читалаца.

Књига под називом *Археологија библијској светињи: најзначајнија открића 2021*, аутора Јована Благојевића, у једном издању обједињује најзначајнија открића у области библијске археологије у 2021. години. Треба подсетити да је књига природни производ интересовања овог аутора

показаних у претходној књизи под називом *Библијски поштовања*. Она садржи преглед открића не само са простора Палестине, него и широм древног света — са простора Египта, Месопотамије, Хетитског царства, Леванта, Рима, Грчке и тако даље. Ово издање не само да даје систематичан хронолошки преглед на српском језику, него је његова предност у томе што за скоро свако откриће разјашњава библијски контекст, односно повезује са конкретним текстом на који то откриће има ефекат. У први мах би необавештеном читаоцу било нејасно какав значај има откривање имена Јеровал на фрагменту керамичке посуде из доба судија, али читањем Благојевићевог коментара читаоцу је јасан библијски контекст: Јеровал је друго име судије Гедеона, па ако је нађен запис датиран у доба судија, то много јасније говори у прилог историчности судије Гедеона. Осим тога, само име Јеровал објашњава се у контексту борбе монотеизма, то јест чистог јахвизма против хананског култа плодности.

Од многих открића поменутих у књизи осврнућемо се на неколико. Прво треба скренути пажњу на пројекат истраживања кумранских рукописа у Холандији који користи најсавременију технологију — вештачку интелигенцију, односно тзв. *machine learning*. Тим истраживача са Универзитета у Гронингену искористио је најно-

вији софтвер како би детектовао различите писаре у манускрипту Књиге пророка Исаије на основу најситнијих детаља у рукопису. Та технологија ће довести до детектовања сродних фамилија текстова и у будућности бацити сасвим ново светло на текстуално-критичка истраживања Библије.

Друго важно откриће јесте откривање најстаријег алфабетског записа у Лахишу које служи као важна недостајућа карика у развоју фонетског писма. Наиме, ово откриће повезује прото-синајски запис и касније варијанте алфабетског писма (од којих се развило и палео-јеврејско писмо). Она, такође, може помоћи у истраживању преласка са пиктографског на фонетско писмо.

Нарочито интересно је откриће *слоја уништења* на локалитету Тал ел-Хамам на јужној обали Јордана, североисточно од Мртвог мора. Овај локалитет се повезује са могућом локацијом библијске Содоме (пре око 3650–3600. година). Научници су, наиме, пре много година наишли на тамни, један и по метар високи слој угља, пепела, растопљеног муља, керамике и метала. У околини је уочено огромно повећање концентрације соли. Закључили су да је снажна ватрена олуја уништила град и слој је назван *слојем уништења*. Даља анализа показала је да је у питању удар великог метеорита (или чак кише метеорита) која је изазвала уништење целог

крајолика. Ова анализа одговара библијском опису: Содомљани су ослепели (јарка светлост приближавајућег тела), «дажд од сумпора и огња» — ватрена киша и густ дим који Аврам види из Мамрије гледајући ка Содому.

Надаље, открића која долазе из прворазредног археолошког локалитета Давидов град на јужним обронцима Сиона сваки пут изненаде истраживаче. Током лета 2021. године откривен је део одбрамбеног зида из периода Касног гвозденог доба који је окруживао источну падину Јерусалима и који је срушен у време вавилонског освајања Јерусалима. Пре само две деценије открића из времена Давида су била ретка, па су многи скептични истраживачи сумњали у Давидову историчност. Међутим, само у последњих двадесетак година пронађена је стела из Тел Дана која помиње «кућу Давидову», нађени су остаци његове палате (Давидов град) и једна од његових тврђава на филистејској граници, а сада је откривен и масиван град у којем је потражио уточиште од цара Саула и чије се зидине датирају у доба ране монархије (Тел ес-Сафа или древни Гат).

Без обзира на најновија открића, поље библијске археологије је и поље контроверзи. Наиме, иако је археологија егзактна наука, многи артефакти потребују интерпретативне методе из поља историјских наука, то јест сваки од артефаката треба поставити у прави контекст. Зато у пољу интерпретације открића често долази до сукоба између такозваног историјског минимализма и максимализма. Постоје многи истраживачи који наступају са крајње скептичних позиција наводећи да многа од њих не потврђују библијски текст (минималисти), док постоје и они који са више оптимизма говоре у прилог исторично-

сти библијског текста, као и они који по сваку цену желе на основу нових артефаката да докажу свако слово Писма (максималисти). Један пример историјског минимализма наведен је у одељку ове књиге под чланком о открићу пурпурне тканине из доба цара Соломона. Следствено, један од водећих израелских археолога, Израел Финкелштајн, сматра да су библијски извештаји о моћи ране монархије археолошки неосновани. Међутим, његов колега

Ерец бен Јосеф не дели његов став и наводи истраживања у Тимни. Простор Тимне је познато налазиште рудника бакра, са 9.000 рударских окана које су развили Египћани стотинама година пре цара Давида, али је оно за време ране монархије интензивно коришћено. У слојевима коришћења из тог доба нађена је пурпурна тканина која је била скупочена и која је могла бити увезена само из далеких крајева. То говори о држави са добро развијеном логистиком и високим животним стандардом, барем за неке слојеве становништва. Тканина је датирана у 10–9. веку пре Христа, дакле у време у које Библија смешта „златно доба“ монархије под владавином Давида и Соломона.

Осим наведених контроверзи у тумачењу артефаката, поље библијске археологије некада је у сенци компликованих израелско-палестинских односа. Многи локалитети немају адекватну систематску заштиту у области Палестинског ауторитета, а о томе нас извештава чланак да је рано-израилски зид који је окруживао култно место Евал из времена Исуса Навина оштећен приликом асфалтирања новог пута од села Атзира а-Шамалиа (Atzira a-Shamalia) са градом Наблус (древни Сихем). Камење из древног зида неупућени радници искористили су као подлогу за нови пут.

Књига обједињује и бројна открића повезана са Новим За-

ветом и историјом Цркве. С тим у вези, идентификован је плесни подијум повезан са осудом и смрћу Светог Јована Крститеља, у парку Аскелон се врше ископавања како би се открила највећа римска базилика у Израелу, док анализа бродске олупине доноси нове хришћанске артефакте.

Упркос мноштву добрих страна, књига садржи и мањкавости на које је потребно указати. Наиме, чланак који говори о открићу Негевске фигурина плодности не даје никакав библијски контекст. Читалац остаје упитан да ли је фигурина представа Ашере и имали какве референце у библијском тексту. Такође, није јасно какве везе има откриће римских церемонијалних кочија у Помпеји са Библијом? Затим, било би добро да је књига пружила дубље рефлексije у вези са односом ових открића и савремених интерпретативних оквира (историјски минимализам и максимализам), као и општих тенденција у развоју Библијске археологије (многи скептици избегавају да ову науку зову „библијском“ и користе само назив Археологија Палестине и Леванта). Напослетку, чланак о коришћењу зида древног светилишта за изградњу пута потребује разјашњење и политичких околности како би се пружио потпунији контекст.

Коначно, треба истаћи да књига може бити веома корисна за све оне који се академски ба-

ве археолошким истраживањима на просторима Блиског Истока у циљу праћења најновијег пресека истраживања. Осим тога, књига је добра за студенте који пишу радове у вези са овим темама као почетна тачка за даље истраживање, као и за све заинтересоване чита-

оце који желе да продубе своја познавања Библије.

доценџ др Ненад Божовић
(*nbozovic@bfspc.bg.ac.rs*)

Православни богословски факултет
Универзитета у Београду

□

УДК / UDC: 27-234(091)(049.32)

Теолошки погледи / Theological Views

Година / Volume LVI

Број / Issue 1/2023,

стр. / pp. 167–172.

Протођакон Радомир Б. Ракић, Преводи Светиога Писма кроз историју

Библиотека „Уџбеници и приручници“, књига 3.

Београд: Издавачка фондација Српске Православне Цркве
Архиепископије београдско-карловачке, 2020.

342 стр., 23 cm

ISBN 978–86–81410–13–4

Проблематика преводилачког процеса и историје превода књиге која је уопште узевши најпревођенија у целокупном свету, неоправдано је запостављена на српском говорном подручју. Премда је између осталог реч и о теми од изузетног значаја за националну културу, која је пре свега везана за настанак и поступни развој нашег писма и језика, али и кључна за обликовање културног обрасца и самог идентитета православног српског народа, она није нарочито обрађивана. Управо због тога, треба истаћи да је особити допринос нашем потпу-

нијем познавању историје превода Светога Писма подарио протођакон Радомир Ракић својом публикацијом посвећеном у потпуности овом питању, то јест књигом *Преводи Светиога Писма кроз историју*.

Литература о преводима Библије на српском језику веома је скромна. Изузев краћих исагогичких напомена и сумарних прегледа у уџбеницима и приручницима које су писали домаћи библисти и предавачи богословских училишта, попут професора Православног богословског факултета у Београду Преосвећеног Епископа Тихона